

Agricultura a temps parcial a l'alta muntanya catalana. El cas de l'Alt Urgell*

Xavier Paunero i Amigó**

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

Cet article prétend apporter une perspective différente aux typologies habituelles d'exploitations agricoles de haute montagne. L'agriculture catalane de montagne –avec une forte prédominance des exploitations sans salariés et immergées dans les règles du processus d'accumulation capitaliste– ne peut survivre aujourd'hui sans les apports d'argent extérieurs qui permettent en définitive à le maintien de la cellule économique paysanne. L'agriculture à temps partiel –et la pluri activité avec des apports de sources de financement non agricoles– est en train de configurer une nouvelle conception de l'exploitation économique paysanne dans laquelle l'alternance et les rentes externes contribuent au maintien d'un minimum de population, capable d'articuler le territoire de l'Urgell et la Vansa. Ce changement d'orientation constitue une crise d'adaptation de la part de la famille rurale à un environnement économique défavorable et avec une ferme volonté de rester dans la montagne. L'émigration, valable pour certains pendant des années passées, avec la crise économique ne suppose plus une alternative viable. D'autre part, du moment où il s'agit d'un territoire avec une forte spécialisation laitière, l'entrée dans le Marché Commun a accéléré les contradictions internes des exploitations les moins adaptées au marché.

* * *

* Aquest article es basa en un treball de recerca més ampli realitzat al llarg del curs 1986/87 en el Departament de Geografia de la UAB. Hi participaren també Sebastià Carreras, Josep Lluís Garrido i Lluís Viñals.

** Geògraf i economista, Departament de Geografia, Col·legi Universitari de Girona, Plaça Sant Domènec, 9, 17004–Girona.

This article seeks to bring a new point of view to usual typologies concerning high mountain farming. Catalan mountain farming –with a high prevalence of family farms with no hired workers, and immersed in the accumulation process peculiar to the capitalist market– can't survive nowadays without outside money contributions which make possible the continuity of the peasant economical cell. Part –time farming and the contributions of financial resources other than farming is creating a new conception of the peasant economical enterprise, where the alternance and outside incomes contribute to keeping a population minimum, able to articulate the land at issue. This change of direction causes a crisis on the adaptation of the rural family in an unfavorable economical medium and willing to remain in the mountain. Emigration –a valid option years ago– does not represent any more feasible alternative due to the economical crisis. On the other side, since it is a land highly specialized in dairy cattle, the entry into the Common Market has increased the inner contradictions of farms less adapted to the agricultural market.

* * *

El presente artículo nos ofrece una nueva visión de las tipologías de explotaciones agrícolas existentes en la alta montaña. La agricultura catalana de montaña, en la que predomina la explotación de tipo familiar sin asalariados, se encuentra plenamente integrada en el proceso de acumulación del mercado capitalista y, por sus propias características, no es capaz de subsistir sin la existencia de unas rentas externas que la ayuden a mantenerse en pie. El fenómeno de la agricultura a tiempo parcial, así como la pluriactividad, si consideramos las fuentes externas de financiación, están transformando las características intrínsecas del mencionado tipo de explotación familiar y contribuyendo, en cambio, a evitar el éxodo rural así como a articular el territorio de montaña catalán. Se considera que este nuevo rumbo obedece a una crisis de adaptación, por parte de la familia campesina, a una situación económica hostil, pero con una voluntad firme de seguir perteneciendo a la montaña. El fenómeno migratorio, que años atrás produjo algunos efectos beneficiosos en el campo, hoy día no tiene validez frente a la crisis. En otro orden de ideas, con nuestro ingreso en el Mercado Común, y teniendo en cuenta que en el área en cuestión se da una especialización lechera importante, se han agudizado, si cabe, las contradicciones internas de aquellas explotaciones menos competitivas.

* * *

Aquest article pretén aportar una perspectiva diferent de les tipologies habituals d'explotacions agrícoles d'alta muntanya. L'agricultura catalana de muntanya, amb un fort predomini de les explotacions familiars sense assalariats, i immersa en les regles del procés d'acumulació capitalista, en aquests moments no pot sobreviure sense aportacions dineràries externes, que possibilitin, en definitiva, el manteniment de la cèl·lula econòmica pagesa. L'agricultura a temps parcial –i la pluriactivitat, amb les aportacions de fonts de finançament no agrícoles– està configurant una nova concepció de l'explotació econòmica pagesa, en la qual l'alternança i les rendes externes contribueixen al manteniment d'un mínim poblacional, capaç d'articular el territori de l'Urgell i la Vansa. Aquest canvi d'orientació constitueix una crisi adaptativa, per part de la família rural, a un entorn econòmic desfavorable, i amb una voluntat ferma de romandre a la muntanya. L'emigració, tan vàlida alguns anys enrera, amb la crisi econòmica no suposa cap alternativa viable. D'altra banda, tractant-se d'un territori amb una forta especialització lletera, l'ingrés al Mercat Comú ha accelerat les contradiccions internes d'aquelles explotacions menys adaptades al mercat.

El primer problema que se'ns planteja a l'hora d'analitzar una explotació a temps parcial, o ATP, és de tipus conceptual. Els criteris són força variables per a cada país i estudi en concret. Tot i així, es presenten dos grans grups, que poden definir-se segons el temps dedicat a l'explotació i en funció de l'origen de la renda agrària obtinguda.

Així, països com la Gran Bretanya i França donen matisos diferents als termes *worker-peasant / part-time farming* i *ouvrier paysan / agriculture à temps partiel*. Quant a la primera definició (el temps de dedicació a l'explotació agrícola pròpia), tampoc no es presenten criteris vàlids de forma universal, perquè a la mateixa Gran Bretanya un criteri és considerar com a ATP aquells casos en que la dedicació del pagès resulta ser inferior a 275 jornades, o *mandays*; d'altres, en canvi, fixen un límit en aquelles explotacions que es troben per sota de les 600 hores/any, a les quals consideren com de temps perdut o *spare-time holding*. En el cas francès, una explotació à *plein temps* és aquella on es treballen més de 300 jornades a l'any.

Altres països, cas del Japó, la RFA, els Estats Units, Suècia o Polònia, adopten concepcions de renda familiar obtinguda de forma externa a l'explotació; a més, s'apliquen altres factors correctors, segons les característiques particulars en cada cas. Als Estats Units, per exemple, s'intenta combinar temps de dedicació amb nivell d'ingressos, sense considerar el cas particular dels jubilats o *part-retirement*. Al Japó es considera suficient el fet que un únic membre familiar estigui treballant fora per considerar l'explotació una ATP. Quant a la RFA, per principi queden excloses aquelles explotacions inferiors a 0,5 Ha., i s'han creat tres tipologies agràries, això és, a temps complet, explotacions no rendibles i ATP amb predomini agrícola, que, com en els casos esmentats, obeeixen paràmetres de renda familiar exterior. A Irlanda, Holanda i Noruega, l'explotació és definida segons l'activitat que declara el seu titular.

Quant a l'Estat espanyol, l'enquesta de renda agrària feta per l'INE l'any 1965 va abordar aquesta qüestió tot utilitzant criteris de renda familiar. Malauradament, la idea inicial no va tenir continuïtat, ja que al Cens Agrari de 1972 es pregunta per primera vegada als caps de les explotacions si mantenen preferentment una ocupació principal interna o externa, és a dir amb una dedicació superior a la meitat del seu temps actiu. Solament alguns dels estudis sobre la qüestió a casa nostra enfoquen el tema analitzant els ingressos forans-existents. En definitiva, com es pot comprovar, hi ha tota una àmplia gamma de definicions sobre d'ATP, en alguns casos ben properes al concepte de pluriactivitat, que estudia l'origen de les rendes agràries obtingudes pel conjunt de membres d'una mateixa explotació. La investigació que presentem a continuació està marcada per aquesta concepció.

Com a hipòtesi de treball hem considerat que a l'àrea d'estudi (l'Urgellet i la Vansa) es dona la pluriactivitat com a complement de l'activitat agrícola inter-

na i que aquesta no es pot presentar de forma aïllada, en la majoria dels casos, sense l'ajut dels ingressos esmentats. Creiem que la pluriactivitat constitueix una situació d'equilibri en general, que no té per què constituir necessàriament un pas previ al garbellament del camperolat. Aquesta pluriactivitat està relacionada intrinsecament amb la Seu d'Urgell i el Principat d'Andorra, amb la presència d'un sector terciari important: una ciutat-mercat en el primer cas i turisme en el segon. L'Alt Urgell, al llarg del present segle, ha experimentat molt poca variació poblacional, però d'hi ha produït, en canvi, un procés important de concentració a la Seu d'Urgell, degut bàsicament al buidatge dels municipis de muntanya del seu entorn. Per totes aquestes raons, l'agricultura a temps parcial suposa un reajustament de tipus suau (tot i que es produeix una més gran autoexplotació familiar) que contribueix a encobrir la desocupació real del món rural i a justificar el manteniment en actiu de l'explotació, inviable en molts casos per ella mateixa.

ABAST I IMPORTÀNCIA DE L'ATP

A mesura que el capitalisme introdueix les seves estructures en el món rural, es va produint una més gran coacció sobre la família camperola, a la qual s'obliga, cada cop més, a vendre la seva força de treball fora de la casa, per acabar finalment, molt sovint, amb una feina addicional a l'agrícola (la feina domèstica, en el cas de la dona pagesa). En aquest sentit, considerem que l'agricultura a temps parcial constitueix una mutació adaptativa, clarament de submissió, davant l'empenta capitalista, i en part per la crisi econòmica, més acusada en el món rural i en àrees marginals, com el cas de la muntanya. El nostre cas en concret, sobre l'Alt Pirineu, intenta ser una aportació més als treballs ja existents sobre la matèria i sobre altres fenòmens geogràfics, com són l'èxode rural, les dimensions i característiques de les explotacions agrícoles, el *commuting*, etc. Aquest estudi es trobaria en la línia de pensament dels autors que consideren que l'existència d'un mercat no agrícola prop de l'ATP (cas de la Seu d'Urgell i el Principat d'Andorra) possibilita la viabilitat d'aquestes explotacions a temps parcial. Igualment, considerem que el fet de dedicar-se a d'altres activitats, generalment extraagràries i diferents de les tradicionals, obeeix no un des poblament massiu (que ja s'havia produït anys enrera, sense haver aparegut, però, l'ATP), sinó la pressió exterior del mateix mercat agrícola.

La presència d'un mercat de mà d'obra no agrícola ben a prop, tot i ésser una condició necessària, no la considerem garantia suficient per afavorir l'agricultura a temps parcial, que neix d'una manca de rendibilitat interna a les explotacions pageses, que expulsa a alguns membres de la família cap a d'altres activitats.

Un altre factor que cal tenir en compte és la xarxa viària i de comunicacions en general, que actua com a element dinamitzador de l'ATP, mitjançant una mobilitat més gran d'actius i mercaderies, i també de la informació. En aquest sentit, una millora del servei telefònic, la racionalització viària, la creació d'uns transports adients, etc. exerceixen un efecte multiplicador sobre l'escassa activitat econòmica a la muntanya. La seva influència sobre la població rural i el mercat de treball queda palesa en una mobilitat més gran, obertura de mires i millor informació i organització de la família camperola, en ocasions massa tancada en les seves tradicions.

D'altra banda, cal preguntar-se si l'ATP té un caràcter temporal transitori, cap a la desintegració de l'explotació familiar, tal com alguns autors han plantejat, o si, contràriament, ens trobem davant d'un model estable i durador d'explotació agrícola. Aquest últim model és el cas d'alguns països europeus amb agricultura desenvolupada i podria ser el nostre, si hi hagués un mercat laboral més estable. Ara bé, la presència de la pluriactivitat forçosament ha de canviar l'ordre intern propi de l'explotació, en el sentit d'un reajustament dels factors de producció per les economies externes.

Aquestes i altres qüestions ens aboquen a la necessitat, cada cop més evident, d'altra banda, d'estructurar una sèrie de patrons socio-econòmics, espacials, etc. per caracteritzar les diferents explotacions a temps parcial existents, i que puguin contribuir a la realització d'estudis comparatius sobre aquest tema.

LA PLURIACTIVITAT A LA VALL DE LA VANSA I A L'ALT URGELLET

L'enquesta agrària realitzada al llarg de l'any 1987 a la Vall de la Vansa i a l'Urgellet, a partir d'un ampli qüestionari del projecte MAB-6 analitza tot un seguit d'explotacions que constitueixen una mostra prou representativa dels tipus d'explotacions dominants a l'àrea d'anàlisi.

Els 24 casos (un per explotació en dues àrees ben diferenciades) ens permeten efectuar una anàlisi comparativa sobre la presència de la pluriactivitat a la Vall de la Vansa, com a exemple de muntanya mitjana amb predomini del secà, i a l'Urgellet, - on predomina el regadiu i les productivitats agràries són més elevades.

En el Cens Agrari de 1972, publicat per l'INE, ja es veia com una bona part dels empresaris agrícoles dels municipis de Montferrer-Castellbò, Castellciutat, La Vansa-Fórnoles i Josa-Tuixén es dedicaven a activitats no agràries, com a complement. En el Gràfic I (que caldria matisar en el sentit que no tot el municipi de Montferrer-Castellbò és considerat de l'Urgellet) es pot apreciar aquesta diferenciació dels empresaris per municipis, edat i ocupació

principal; certament, l'any 1972 ja existia una agricultura a temps parcial important, en especial a l'Urgellet. El mateix Cens Agrari dona com a resultats globals comarcals (no es faciliten les dades municipals) l'any 1982 els següents: dels 1.676 titulars d'explotacions a la comarca de l'Alt Urgell, 231, és a dir el 14%, treballaven fora de l'explotació, i això com a activitat principal. D'altra banda, els estudis sobre el tema són ben pocs, llevat d'alguns treballs importants efectuats a escala estatal i basats en mostratges diversos; alguns d'aquests treballs, assenyalats a la bibliografia (ETXEZARRETA, 1980-1982, inèdit), ens donen una idea de la importància d'aquest tipus d'agricultura. Concretament, hom creu que el 30%, aproximadament, dels ingressos de les explotacions agràries de Catalunya i les Illes, estan originats pel treball realitzat de forma externa.

Les dues cooperatives lleteres existents han condicionat, des del primer quart de segle, l'activitat agrícola de la regió, contribuint a una especialització excessiva en el vaquí de llet que, sens dubte, quedarà seriosament deteriorada amb la política agrícola comunitària, tendent a l'abandó definitiu de les petites explotacions familiars, amb el consegüent èxode rural o bé la recerca de solucions alternatives, cas de l'agricultura a temps parcial. La indústria agroalimentària exigeix a les explotacions nivells superiors de rendibilitat, dimensions més elevades, etc. En aquest sentit, el cooperativisme pagès es presenta com una de les escasses alternatives a mitjà termini. Darrerament, amb l'empena turística s'està produint una certa reconversió en el món rural, amb la creació de serveis, especialment en el cas de les pistes d'esquí, cases de colònies, etc.

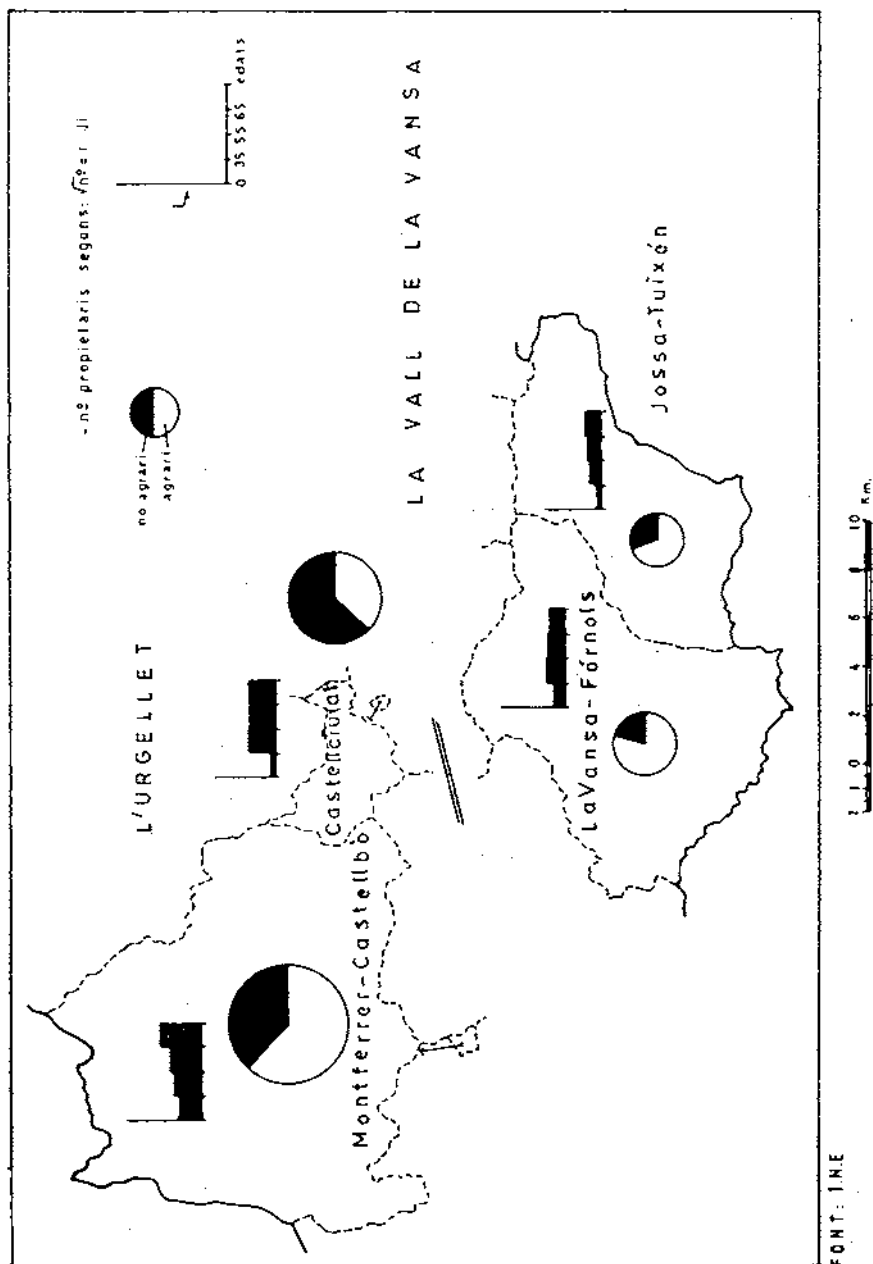
Les característiques inherents a cada explotació familiar condicionen la presència, en més o menys grau, d'activitats externes complementàries, agrícoles o no. A més, l'estructura de la família pirinenca tradicional, on tots el membres conviuen sota el mateix sostre i amb un fons comú administrat amb criteris tradicionals pel cap de l'explotació, condiciona les inversions que cal realitzar per renovar el factor capital. D'altra banda, la figura de l'hereu constitueix un llast important quant als canvis a efectuar. Aquest hereu, si no ha emigrat, acostuma a portar l'explotació quan els pares són grans, però sense el marge de maniobra necessari per realitzar la inversió adequada en el moment oportú. La hipoteca de les terres es realitza com a últim remei per aconseguir tirar endavant l'explotació.

Quant a les terres, predomina el règim de tinença en propietat i amb dimensions a l'entorn de les 27 Ha, en el cas de la mostra. El regadiu s'ha convertit en un bé escàs a l'Urgellet, on la propietat representa el 83% del total del regadiu; en canvi, a la Vall de la Vansa les terres són de pitjor qualitat, més esmolades i amb predomini del secà, que representa el 75% de la superfície conreada. Aquí, les 2/3 parts són en règim de propietat.

Entre 1962 i 1982 les explotacions han experimentat un procés important de

Gràfic 1

Propietaris per edats i ocupació principal

concentració. El nombre de parcel·les es redueix d'un 46%, és a dir, per sobre la mitjana a Catalunya, que va ser del 38% en el mateix període. Tot i així, aquest canvi no ha estat suficientment important per transformar la productivitat interna. Si ens hem de referir a les taxes d'activitat del sector primari, en el cas de la Vall de la Vansa es mantenen molt elevades, per l'escassa presència dels altres sectors econòmics.

La ramaderia bovina de llet, lligada a la baixa productivitat de les terres, obliga a un consum més gran de pinso en el secà, i en definitiva, a una més gran despesa familiar. El nombre de caps de bestiar de llet entra dintre dels considerats habituals per a les petites productores de mercaderies; caldria, però, una diversificació més àmplia de tipus alternatiu: cunicultura, porcí, etc. En definitiva, ens trobem davant un panorama de descapitalització progressiva de l'explotació, situació en part creada pels nivells de productivitat lletera exigits al mercat, la competència exterior i el preu dels «inputs», en augment progressiu. Les terres, en cas de constituir garantia suficient de crèdit, allargaran un temps la davallada econòmica d'un bon nombre d'explotacions, com també els ajuts de la CEE per a àrees de muntanya i el sector lleter.

És aquí on l'agricultura a temps parcial s'incorpora a l'explotació, com a element dinamitzador i/o alentidor del procés. Fins i tot, si hi ha una voluntat ferma d'efectuar un canvi de dimensió empresarial, els ingressos aportats per les activitats externes podrien conduir, a la llarga, a una activitat familiar plenament agrícola, sense presència de la pluriactivitat.

LA PLURIACTIVITAT SEGONS LA MOSTRA AGRÀRIA

Les 24 enquestes realitzades al llarg dels anys 1986-1988 representen el 17% del total de les explotacions existents a la Vall de la Vansa i el 4% de la totalitat de les de l'Urgellet, dins la comarca de l'Alt Urgell. La fiabilitat dels resultats obtinguts està avalada per la mateixa amplitud dels qüestionaris, que ens van permetre realitzar un treball amb profunditat en cadascun dels casos. La Taula I recull la totalitat de les explotacions analitzades i la seva situació. A excepció de dues d'elles, a nom de persones jurídiques, les 22 restants són empreses familiars amb una estructura diferenciada, des de la més petita amb un sol membre, fins a la més gran, amb vuit persones. L'estructura de sexes és proporcionada.

De les explotacions que analitzem, únicament a sis no és present el fenomen de la pluriactivitat; per tant, la totalitat de les rendes en aquests sis són originades per l'activitat agrària. Dues empreses són societats anònimes i presenten una estructura molt evolucionada, i pertant poden classificar-se com a EAC és a dir «explotacions agrícoles comercials», per la seva dimensió. Les altres quatre presenten nivells de rendibilitat inferiors: la primera, catalogada

TAULA I
Enquesta agrària - Descripció de la mostra

Número	Membres		Situació	Explotació ATP(*)	Altres
	H	D			
1	1	-	La Barceloneta	-	EAQS
2	3	3	Castellciutat	2	-
3	1	1	Sorribes	2	-
4	3	5	Montan de Tost	3	-
5	1	1	Castellciutat	-	PPM
6	1	2	Castellciutat	2	-
7	3	3	Tuixén	2	-
8	3	3	Castellciutat	1	-
9	3	3	Montan de Tost	1	-
10	3	1	Castellciutat	1	-
11	4	2	Sorribes	2	-
12	2	4	Tuixén	4	-
13	2	2	Sorribes	-	PPM
14	2	2	Montan de Tost	1	-
15	5	3	Fórnols	5	-
16	2	2	Bellestar	1	-
17	3	1	Castellciutat	1	-
18	3	3	Castellciutat	2	-
19	1	1	Tuixén	-	PPM
20	1	4	Castellciutat	3	-
21	4	2	Tuixén	1	-
22	1	1	Ossera	2	-
23	-	-	Cornellana	-	EAC
24	-	-	La Seu	-	EAC

(*) Nombre de membres amb pluriactivitat segons la definició aplicada.

com a EAQS, és a dir, «explotació agrícola de quasi-subsistència» té una estructura marginal i pròxima a l'abandó definitiu; les altres tres, d'un nivell intermedi, amb característiques de PPM («petits productores de mercaderies»), evolucionen favorablement pel fet a que hi ha pocs membres familiars per distribuir el benefici.

Tota la resta d'explotacions, és a dir la majoria, haurien de ser incloses, en principi, en alguna de les tipologies esmentades. Tenint en compte, però, la pluriactivitat existent a totes elles, cal classificar-les com a explotacions amb agricultura a temps parcial, amb característiques de pluriactivitat. És a dir, un total de 18 explotacions de les 24 del conjunt de la mostra— sobre 22 si considerem només les de caràcter familiar — combinen el fenomen de la pluriactivitat amb l'activitat agrària, bàsicament ramaderia de llet.

A continuació analitzem els resultats corresponents a les rendes agràries i extraagràries obtingudes per les diferents explotacions, que anomenem ingressos interns i externs respectivament, en al·lusió al seu origen (Taula II). El valor de la producció total de llet declarada pels diferents empresaris ramaders l'any 1986 ha estat la base de dades per al nivell d'ingressos interns, al qual s'han afegit una estimació de la valoració de l'autoconsum declarat a cada casa i la venda d'altres productes i serveis, com són el vedells, de cria i engreix, cada cop més freqüents. Les dades d'ingressos externs s'han elaborat a partir dels sous mitjans a l'Alt Urgell per activitats i oficis desenvolupats pels membres familiars que practiquen la pluriactivitat; igualment, hem considerat els interessos d'inversions, lloguers i qualsevol altra renda externa declarada als diferents qüestionaris.

Com a resultat de conjunt, cal destacar que, malgrat que aquesta modalitat d'agricultura a temps parcial està present en el 82% dels casos de les explotacions familiars analitzades, pel que fa al nivell d'ingressos la seva incidència resulta sensiblement inferior: la pluriactivitat contribueix amb un 32% al conjunt d'ingressos de la mostra. Els percentatges d'aquesta pluriactivitat resulten molt variables: entre un 9%, en el cas de l'explotació núm. 14, i el 89% màxim a l'explotació núm. 3, a un nivell d'activitat agrícola pràcticament nul (un hort i quelcom de bestiar per a l'autoconsum). En definitiva, un ampli ventall d'aportacions econòmiques ben diferenciades, segons l'estructura interna de cada unitat familiar.

Volem destacar el fet que una bona part dels diners familiars (ingressos externs, per tant) procedeix de l'Administració, com a resultat del cobrament de pensions i sous d'alguns funcionaris; i, en menys grau, de la iniciativa privada, tot i que hi ha alguns treballadors al diferents llocs, especialment autònoms (botiguer, patró d'obres, mà d'obra, etc). Ara bé, la majoria dels ingressos externs s'obtenen a partir d'un moviment pendular diari cap a d'altres poblacions, com la Seu d'Urgell.

El cas esmentat dels pensionistes no ens ha d'estranyar si, tal com hem indi-

TAULA II

Ingressos totals per origen

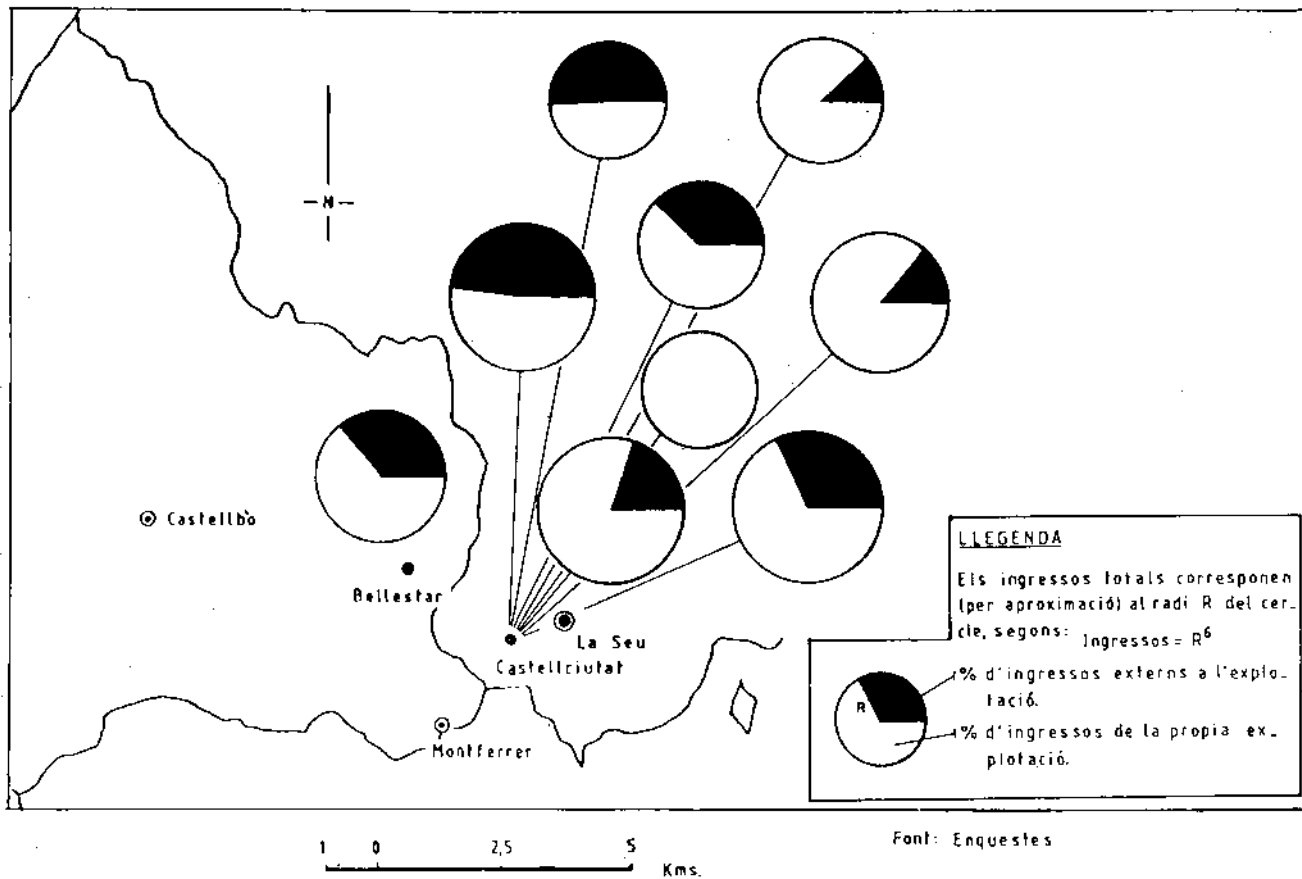
Núm. explotació	Ingressos en milers de pta.			
	Interns		Externs	
	Total	%	Total	%
1	400	100	-	-
2	2.900	87	420	13
3	130	11	1.095	89
4	3.650	65	1.920	35
5	2.163	100	-	-
6	2.120	62	1.320	38
7	2.885	76	920	24
8	4.345	52	4.000	48
9	2.400	80	600	20
10	7.600	68	3.500	32
11	4.050	75	1.320	25
12	2.000	65	1.030	35
13	3.770	100	-	-
14	4.220	91	420	9
15	1.340	30	3.120	70
16	3.100	67	1.500	33
17	6.500	80	1.700	20
18	5.330	86	840	14
19	3.300	100	-	-
20	1.820	48	2.000	52
21	7.600	50	7.600	50
22	300	34	570	66
Total	71.923	68	33.875	32

cat abans, estem tractant d'un col·lectiu agrari de muntanya, caracteritzat per una piràmide poblacional excessivament envellida, buidada en algunes edats per migracions successives i amb una manca quasi absoluta de població infantil. La migració dels anys seixanta ha repercutit especialment sobre la capacitat de regeneració poblacional, tenint en compte que va afectar els grups d'edat més joves. Els pensionistes poden sobreviure avui dia gràcies a aquesta compaginació de rendes passives i feina agrícola i, per tant, continuen treballant un cop jubilats. Aquestes classes passives continuen al món rural quan les seves famílies són nombroses i els nuclis tenen una estructura social mínima: població, serveis assistencials, transport, etc. Si no és així, arribats a una certa edat, es produeix un abandó del camp, per instal·lar-se, en el millor dels casos, en un pis o asil a la ciutat. La piràmide d'edat de la mostra analitzada indica que hi ha més dones que homes a partir dels 60 anys, i que ambdós sexes, a partir d'aquesta edat, baixen de població, no solament per defuncions, sinó i també pel fenomen migratori. Aquesta emigració de la tercera edat obeeix la manca quasi absoluta de serveis assistencials, especialment a la Vall de la Vansa.

Tot seguit volem comparar el nivell d'ingressos de les dues àrees marc: l'Urgellet i la Vall de la Vansa. Els gràfics II i III ens permeten visualitzar el fenomen. En principi, el nivell d'ingressos resulta lleugerament superior als nuclis de l'Urgellet, bàsicament a Castellciutat, on s'ha concentrat una bona part de les enquestes. Com sabem, les productivitats més elevades de les terres de regadiu, i també la proximitat de la Seu d'Urgell, incrementen el nivell de renda. Tot i així, alguns nuclis de la Vall de la Vansa, com Tuixén, presenten nivells d'ingressos similars (per una petita activitat terciària). En canvi, d'altres nuclis més marginals des del punt de vista agrari, com la Barceloneta, Ossera i Sorribes, tenen ingressos inferiors als anteriors. Quant al fenomen de la pluriactivitat, els esmentats Gràfics II i III ens permeten deduir que és més important en valors absoluts a l'Urgellet i, en canvi, els valors relatius són més difosos arreu, amb una presència lleugerament inferior a la Vall de la Vansa, amb tres explotacions que no practiquen agricultura a temps parcial. Per això, creiem que, com que l'agricultura practicada a la Vall de la Vansa és d'una productivitat inferior, les rendes externes resulten més imprescindibles que a l'Urgellet.

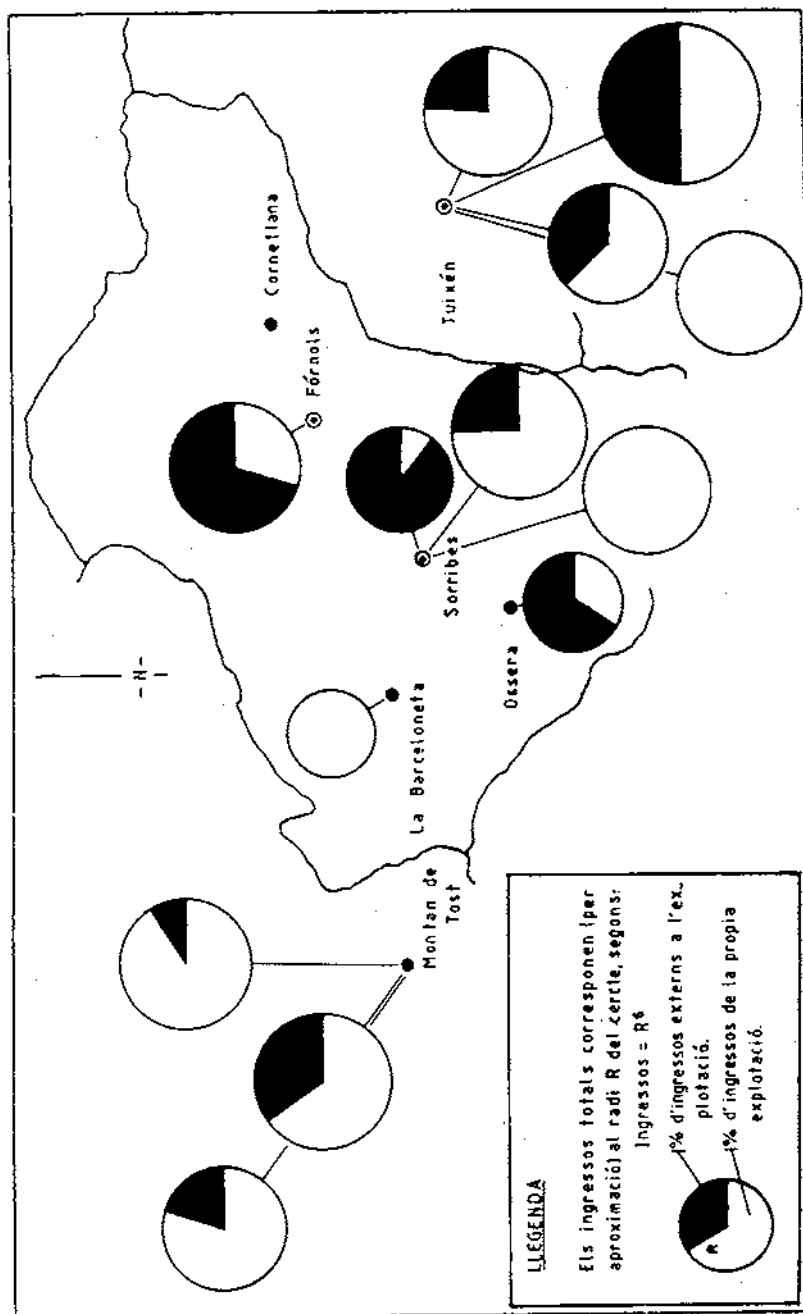
Les persones pluriactives dins la mostra són un total de 37, és a dir un 35% del mostratge. En relació amb la població activa total de les explotacions tipus ATP, representen més del 50%, la qual cosa ens indica la seva importància. Un cop descomptats els 15 pensionistes esmentats, ens trobem amb un total de 22 alternants. Podem comprovar l'existència de tot un ampli ventall d'ocupacions, i on hi predominen els petits treballadors autònoms, funcionaris i d'altres empleats, del sector terciari especialment. No s'observen diferències substancials quant a sexes ni edats (la mitjana d'edat és a l'entorn dels 35 anys).

Gràfic II
L'Urgellet - Els ingressos familiars

Gràfic III

Vall de la Vansa – Els ingressos familiars

Comparativament, les feines específiques realitzades pels alternants de la Vall de la Vansa resulten un xic més marginals, des del punt de vista retributiu, que les dels de l'altra Urgellet. Així, ens trobem amb els casos de verdulaire, neorural, mà d'obra, etc., com a professió dels alternants a mecànic, botiguer, patró d'obres, paleta d'obres, etc., una àrea, d'altra banda, aquelles ocupacions amb nivells d'ingressos més elevats, són exercides de forma prioritària per agricultors a temps parcial de l'Urgellet: funcionari, botiguer, patró d'obres, etc., la qual cosa no deixa de ser simptomàtica i aclaridora. La mobilitat dels alternants s'efectua entre les poblacions de residència i la Seu d'Urgell en el 53% dels casos; amb Andorra, en un 24%, i la resta, és a dir el 23%, amb nuclis diversos, com Bellestar, la Vall i Organyà. A més, algunes professions obliguen a una alternança variable, a un canvi direccional periòdic per la comarca, cas dels mà d'obras, patrons d'obres i fins i tot alguns treballadors autònoms.

No es pot considerar generalitzat el fenomen del *commuting* a l'àrea estudiada, perquè, tal com hem pogut observar, hi ha persones que, treballant a la Seu d'Urgell i a Andorra, tornen al seu domicili no diàriament, sinó un cop o dos per setmana, especialment els de la Vall de la Vansa. El *commuting* és, més aviat, una característica més pròpia de l'Urgellet, fins i tot amb més d'un viatge per dia, segons el tipus de feina que cal realitzar i la proximitat a la Seu d'Urgell i a Andorra com a centres principals.

Per finalitzar considerem que, un cop realitzades les darreres obres hidroelèctriques a la conca del Segre, que van generar una certa estabilitat laboral en el seu moment a la comarca, i fins a anys recents, no s'havia comprovat una empenta de l'agricultura a temps parcial per part de la pagesia. La racionalització més gran del treball, el desenvolupament progressiu del sector terciari i la crisi econòmica, són les causes d'aquesta expansió de la pluriactivitat al camp que, d'altra banda, ja s'endevina amb un caràcter més estructural que conjuntural, ja que fins ara cap dels alternants qüestionats ha mostrat interès a deixar de ser-ho. D'altra banda, la situació econòmica deficitària de la majoria d'explotacions analitzades, com també una manca absoluta de perspectives a llarg termini, no permeten de cap manera eliminar aquest finançament extern; fins i tot, el fenomen de la pluriactivitat s'incrementarà cada cop amb més força, si ens hem de guiar per la tendència observada a d'altres països europeus més desenvolupats.

A TALL DE CONCLUSIÓ

A la Vall de la Vansa i a l'Urgellet, com a exemples de dues àrees diferenciades dins de l'alta muntanya catalana, es produeix un fort predomini de la pluriactivitat, actuant com a factor de correcció de la marginalitat que caracteritza

ambdues àrees. Convé destacar la manca generalitzada d'inversions per part del sector privat a les àrees en qüestió. La majoria de les rendes extraagrícoles observades tenen l'origen, directament o indirectament, en l'Administració mateixa, com és el cas dels pensionistes i els pocs funcionaris. Caldria, però, potenciar una presa de consciència més gran sobre l'important paper exercit per aquests jardiniers de la natura, que col·laboren en el manteniment d'un territori preciós pels seus valors ecològics i destinat al turisme i l'esbarjo. A més dels serveis socials necessaris, la població es queixa d'un dèficit important en matèria de comunicacions. Carreteres, telèfons i transports, especialment, requereixen una atenció especial per part de l'Administració. Quan els incentius agrícoles no són suficients, la pluriactivitat (malgrat constituir un més gran grau d'autoexplotació familiar) es presenta com a alternativa vàlida -diferent segons els casos- per als futurs habitants; no solament mitjançant l'alternància a la Seu d'Urgell, sinó fomentant activitats extraagrícoles en el lloc de residència mateix, que puguin frenar l'envelliment progressiu de la població. Caldria esperar uns plantejaments globals d'àmbit supramunicipal i a llarg termini, amb inversions que no haurien de ser obligatòriament deficitàries si es pensa en el benefici social que representen, i més encara tractant-se d'un territori tan especial. Quant als pagesos, haurien de mentalitzar-se sobre les perspectives futures ofertes pel tipus d'explotacions existents, i del seu paper com a treballadors en un món rural, més que no pas com a petita burgesia local, ja que la propietat de la terra ja no garanteix la continuïtat agrària. A les explotacions no considerades dins la tipologia comercial, és a dir a les petites productores de mercaderies i explotacions de quasi-subsistència, cal una reconversió en funció de les necessitats del mercat; és a dir, o es creen d'altres alternatives o sucumbiran a la llarga. En aquest sentit, caldria estructurar noves vies d'actuació, com la millora de la qualitat dels productes, la seva comercialització, el foment de l'associacionisme al camp, la investigació i capacitació agràries, el foment de l'activitat per jovent, més transferències compensatòries, més planificació rural i municipal, etc. L'agricultura a temps parcial té el perill que, en ser practicada pels membres més joves, a la llarga degeneri en una migració de fet cap a la ciutat, perdent-se així els actius agrícoles i les rendes, amb la desaparició en definitiva de l'explotació de tipus familiar. A favor operen factors de caire psicològic, com l'estimació per la pròpia terra i l'arrelament a unes tradicions i una cultura. Com veiem, l'agricultor a temps parcial a l'Alt Pirineu és prou important per tenir-lo en compte a l'hora d'analitzar les tipologies agràries existents. Convé comprovar l'evolució d'aquest tipus d'agricultura en un futur immediat, a la llum dels importants canvis creats al sector agrícola per part dels centres europeus de decisió.

Juny 1988

BIBLIOGRAFIA

- ARNALDE, Eladio (1980), *Agricultura a tiempo parcial en el País Valenciano*. Servicio de Publicaciones Agrarias del Ministerio de Agricultura. Secretaria General Técnica, Madrid.
- BLASCO, Cristina (1980), *La agricultura a tiempo parcial. El caso de la provincia de Málaga*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla.
- ESTALELLA, Helena (1984), *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Col·legi Universitari de Girona, Girona.
- ETXEZARRETA, Miren (1984), *La agricultura insuficiente*, Instituto de Estudios Agrarios, Pesqueros y Alimentarios, Madrid.
- FLUVIÀ, Modest (1985), «Pluriactividad en las zonas de montaña», *Estudios sobre áreas de montaña*, Temas de Administración Local. Centro de Estudios Municipales y Cooperación Interprovincial, Diputaciones Provinciales de Almería, Granada, Jaén y Málaga. Granada.
- GARCIA, M. Dolors; TULLA, Antoni F. (1981), «La unidad de producción campesina y la introducción de las relaciones de producción capitalistas en el campo catalán: los casos del Baix Camp de Tarragona i de l'Alt Pirineu», *Qüestions de geografia i territori rural. Documents d'Anàlisi Metodològica en Geografia*, núm. 2, pp. 59-86.
- SERVOLIN, Cl. (1977), «Aspecto económico de la absorción de la agricultura en el modo de producción capitalista», *Revista zona abierta*, diciembre.
- TULLA, Antoni F. (1982), «Una tipología de transformación agraria en áreas de montaña», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 1, pp. 9-86.